شاخصه های اخلاقی جوان شایسته از منظر قرآن و سنت

نسیم هاشمی[1]

چکیده

دوران نوجوانی و جوانی، دوران حساس و سرنوشت سازی برای فرداست. در این دوران، غرور، هیجان، احساسات، شهوت، ناپختگی عقلی و ... برشخص سایه می افکند. چیزی که می تواند این احساسات را در مسیر هدایت و هیجان و غرور را در طریق مثبت قرار دهد، قانون الهی یعنی قرآن و احادیث پیامبر است. یکی از اهداف اساسی بعثت پیامبر اسلام، ایجاد اخلاق نیکو در بین جامعه بوده و با اخلاق پسندیده و نیکو توانست اسلام را نشر دهد. بدست آوردن اخلاق حسنه در سن جوانی بسیار مهم می باشد. لذا قرآن در این زمینه آیات فراوانی دارد و جوانان را به این امر دعوت می کند. از جمله اخلاق حسنه ای که برای جوانان در قرآن آمده است، داشتن ایمان و دوری از شرک، همت و عزم راسخ، پرهیزکاری و رعایت تقوا است که در این مقاله به شرح و توضیح آن ها پرداخته شده است. درصورتی که این ویژگی ها شناخته شود، جوان خود را بزرگ می یابد و اهداف بلند خود را انتخاب می کند.

کلید واژگان : اخلاق، جوان، شاخصه، شایسته

[1] . طلبه پایه پنجم، سطح2، حوزه علمیه خواهران الزهرا (س) ارومیه

مقدمه

مباحث مربوط به اخلاق بخش اساسی وعمده معارف اسلامی را تشکیل می دهد. تاثیرات این مباحث در زندگی فردی و اجتماعی انسان، چنان مهم و حیاتی است که خداوند برای هدایت و سعادت بشر، آن را اصلی ترین هدف انبیا قرار داده است: «هُوَ الّذِی بَعَثَ فِی الْأُمّیّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ یَتْلُو عَلَیْهِمْ آیَاتِهِ وَیُزَکّیهِمْ وَیُعَلّمُهُمُ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَةَ وَإِنْ کَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلَالٍ مُبِینٍ»[1]، (اوست خدایی که میان عرب امّی (یعنی قومی که خواندن و نوشتن نمی‌دانستند) پیغمبری بزرگوار از همان مردم برانگیخت که بر آنان آیات وحی خدا را تلاوت می‌کند و آنها را (از لوث جهل و اخلاق زشت) پاک می‌سازد و شریعت و احکام کتاب سماوی و حکمت الهی می‌آموزد و همانا پیش از این همه در ورطه جهالت و گمراهی آشکار بودند.) رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله) درحدیثی هدف بعثت خود را کامل نمودن مکارم اخلاق بیان می فرمایند: « إِنّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمّمَ مَکَارِمَ الْأَخْلَاق»[2] ، (من از آن جهت برانگیخته شدم که شرافت های اخلاقی را کامل کنم [و آنها را تعلیم دهم]).

اخلاق یکی از ارکان مهم دین اسلام به شمار می آید. سعادت فردی و اجتماعی انسان ها ، در گرو متصف شدن به اخلاق نیکوی اسلامی است. این اهمیت در حوزه اخلاق جوان از اهمیت بیشتری برخوردار است، دوره ی جوانی ارزشمندترین دوره ی عمر انسان است و در روایات بسیاری از پیامبر و امامان معصوم بر ارزش و اهمیت این دوران تأکید شده است. پیشوایان دینی با توجه به خصوصیات و ویژگی های دوران جوانی ، شاخصه هایی را برای سعادت جوانان بیان نموده اند، از آن جمله می توانیم به داشتن ایمان و دوری از شرک، همت وعزم راسخ، پرهیزکاری و رعایت تقوا و . . . اشاره کرد.

در جامعه اسلامی کنونی به منظور تحقق بخشیدن به آرمان های اسلام ، آگاهی از آموزه های اخلاقی دین جاودان امری لازم وضروری است و لذا هر مسلمانی خواستار پیاده نمودن برنامه های تربیتی و اخلاقی اسلام و رهنمودهای انسان سازی در مورد خویش و جامعه می باشد، در وهله اول نیازمند

---

[1] . جمعه ، آیه 2

[2] . نوری ،مستدرک الوسایل ، ج 2 ، ص 282

شناخت آنهاست تا بتواند در جهت اجرایی نمودن آنها اقدام نماید. بنابراین در این زمان حساس که بحران معنویت و تهاجم فرهنگ های گوناگون درصدد به چالش کشاندن تعالیم کاملترین دین هستند و تا اندازه ای موجب سردرگمی نسل جوان در یافتن راه کارهای صحیح به سوی تربیت و اخلاق اسلامی شده اند. چاره ای نیست از اینکه مقاله ای تهیه و تنظیم شود که تا حدی شاخصه های اخلاقی جوان شایسته از منظر قرآن و روایات در آن گردآوری شود. لذا بدین منظور انجام این پژوهش امری ضروری می باشد. پیرامون مطالعات انجام شده در این زمینه،کتابی که به صورت مجزا به معرفی این شاخصه ها بپردازد یافت نشد ، به جز چندمقاله : 1- جوانان (قرآن) [1]، 2- ویژگی های جوان از نگاه قرآن[2] ، 3- ویژگی های جوان[3] ، موجود می باشد که عمدتا شامل مطالبی پراکنده و فاقد دسته بندی است . همچنین یک پایان نامه[4] با عنوان شاخصه های اخلاقی جوان شایسته از منظر قرآن و سنت، موجود می باشد که در آن به مجموعه ای از رفتارهای اخلاقی و ضد اخلاقی به صورت کلی پرداخته شده است ولی نوشتاری با این تقسیم بندی یافت نشد. در این پژوهش پژوهشگر مباحث پراکنده ی ذکرشده را بررسی نموده و به صورت یکجا و منسجم جمع بندی کرده است.

هدف از این پژوهش به دست آوردن شاخصه ها و معیارهای اخلاقی برای جوانان از منظر قرآن و سنت و تحلیل آنها و تهیه ی مجموعه ای مدون برای جوانان است تا با مراجعه به آن و آشنایی با مباحث اخلاقی، بدانند تا چه حد متصف به اخلاق اسلامی هستند وکاستی های خود را بر طرف کرده و داشته های خود را افزایش دهند. اطلاعات این پژوهش به صورت کتابخانه ای وتحلیلی گردآوری شده است.

---

[1] . دانشنامه حوزوی ، fa.wikifegh.ir

[2].نوری بدخشی ، Ekramnoori . blogfa . com

[3].خندان ، Mhee.ir

[4] . هندیانی

مفهوم شناسی

اکنون می خواهیم با مفاهیم شاخصه ، اخلاق و شایسته آشنا شویم:

شاخصه

شاخصه در لغت به معنای برجسته است و منظور ما از شاخصه در این پژوهش ویژگی های کیفی است که جوان مورد نظر اسلام را از جوان مورد نظر سایر ادیان جدا می سازد.[1]

اخلاق

اخلاق جمع خلق است و به معنای سرشت ، خوی ، طبیعت و امثال آن که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می رود که با بصیرت درک می شود ، در مقابل خلق که به صورت ظاهری انسان گفته می شود که با چشم قابل رویت است. [۳۲]

شایسته

شایسته درلغت به معنای سزاوار، لایق و خلیق[۴] است و منظور از جوان شایسته در این پژوهش جوانی است که ویژگی های اخلاقی مورد نظر اسلام که درقرآن و سنت در مورد جوان آمده را کسب نموده و در وجودش نهادینه کرده و در رفتار خود آنها را بروز دهد [۵].

---

[1] . دانشگر،فرهنگ فارسی نوین، ص420

[2] . الزبیدی ، تاج العروس من جواهر القاموس ،ج 25 ، ص 257

[3]. ابن منظور ، لسان العرب ، ج 10 ،ص 86

[4] . دهخدا ، لغت نامه ، ج 9 ، ص 12434

[5] . هندیانی ،پایان نامه ، ص 31

سیمای جوان شایسته از منظر قرآن و روایات

جوانی بهترین و حساس ترین دوره ی عمر هر موجودی به ویژه انسان به حساب می آید. در همین دوره است که انسان می تواند سرنوشت خویش را رقم بزند و افق آینده ی خود را روشن و درخشان و یا آن را تیره و تار سازد. قالب وجودی یک انسان در دوره ی جوانی شکل می گیرد و آینده ی او هم بر این اساس رقم می خورد. در هر عصری جوانان بیشتر مورد توجه اند و در شکل گیری موضوعات مختلف در جوامع نقش مؤثری ایفا می کنند و در این میان برخی افراد، احزاب، قدرت ها و... از احساسات پاک، شور و تحرک و نیروی سازنده ی جوانان در راستای منافع فردی و گروهی خود سود می برند.

قرآن کریم و روایات اسلامی به دوره ی حساس نوجوانی و جوانی عمر انسان اهمیت ویژه ای داده اند. چنان که امام صادق(علیه السلام) به یکی از یاران خویش می فرمایند: بر تو باد توجه به جوانان; زیرا آنان به هر کار خیر از دیگران پیش تازترند. هم چنین می فرماید: چون جوان مسلمان قرآن بخواند، قرآن با گوشت و خونش آمیخته گردد و خداوند متعال او را در زمره ی پیامبران والامقام نزد خود قرار می دهد و خداوند خود در قیامت مدافع وی باشد.

قرآن کریم با طرح الگوهایی از جوانان شایسته، همانند جوانان اصحاب کهف و برخی از پیامبران جوان الهی و یادآوری برخی از داستان ها و نکات اخلاقی و تربیتی، سیمای جوان شایسته را ترسیم می کند.[1]

از نگاه قرآن و روایات، جوانی فصل زندگی و بهترین غنیمت برای خود سازی است. این فرصت به قدری ارزشمند است که حسابی جدا گانه در قیامت دارد. اما کمتر جوانی است که ارزش بهار جوانی را آن گونه که شایسته است بشناسد. امیرالمومنین علی (علیه السلام) می‌فرمایند:« اِنّما قَلبُ الحَدَثِ کَالاَرضِ الخالیهِ ما اُلقِی فِیها مِن شیٍ قَبِلتُه»[2] ، (همانا دل جوان مانند زمین خالی است که هر چه در

[1] . نوری بدخشی ، ویژگی های جوان از نگاه قرآن ، ص 1

[2] . نهج البلاغه ، خطبه 150 ، ص 30

گفتنی است؛ علم به دانشی گفته می‌شود که در طریق خدمت و صلاح مردم و شناخت معبود باشد و اگر مایه غرور و غفلت و ظلم و فساد باشد، قیل و قالی بیش نیست. با توجه به این‌که جوانان استعداد و توانایی بیشتری در آموختن دارند، باید با توجه به مبانی دینی، به تحصیل علم بپردازند و نقش خود را در عقب‌ماندگی و رشد نیافتگی مسلمانان که ریشه در ظلم حاکمان ظالم و فاسد و توطئه دشمنان اسلام دارد، ایفا نمایند و تاثیرگذار باشند.[1]

6– عدالت طلبی و حمایت از مظلومان

از منظر قرآن، عدل به مثابه صفت و ملکه انسانی و اجتماعی، ریشه در فطرت انسانها دارد. بدین معنا که در نهاد آدمی و در اساس خلقت او گرایش به عدالت و عدالتخواهی، تنفر از ظلم و ستم، بی‌عدالتی و تبعیض وجود دارد و این حقیقتی است که انسان آن را در ذات خود یافته و فطرتش بدان حکم می‌کند ، هر چند که سرگرم شدن به اسباب ظاهری و امور دنیوی او را غافل ساخته باشد. لذا قرآن انسان را به چیزی بیرون از وجود انسانی خود و عقل و فطرت او فرا نمی‌خواند و اگر به عدل فرا می‌خواند، عدلی است که ریشه در وجود او دارد[2]. چنانچه خداوند در قرآن می فرماید: « إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»[3] ، (همانا خدا (خلق را) فرمان به عدل و احسان می‌دهد).

از آن جا که جوان هنوز در نابرابری‌های محیط غرق نشده و به آن خو نگرفته و آلوده نشده است، صفت عدالت طلبی و حمایت از مظلومان در او بیشتر تجلی دارد. قرآن کریم به نمونه‌هایی در این باره اشاره می‌کند؛ از جمله ی این جوانان عدالت طلب و حامی مظلوم، حضرت موسی (علیه‌السّلام) است. حضرت موسی (علیه‌السّلام) جوانی عدالت‌طلب و حامی مظلومان بود، به همین جهت در سرزمین مصر به حمایت از شخص مظلومی برخاست و در مدین نیز جوان‌مردانه به کمک دختران حضرت شعیب رفت و برای گوسفندان آنها از چاه آب کشید[4] . خداوند در قرآن می فرماید: « وَدَخَلَ

---

[1] . نقش جوانان در جامعه از نگاه قرآن، wiki porsesh.ir

[2] . کلانتری،عدالت در قرآن ، fa.the-koran.org

[3] . نحل ، آیه 90

[4] . ویکی فقه ، جوانان (قرآن) ،fa.wikifegh.ir

الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ»[1]

، (و موسی (روزی) بی‌خبر از اهل مصر به شهر در آمد، آنجا دید که دو مرد با هم به قتال مشغولند، این یک از شیعیان وی (یعنی از بنی اسرائیل) بود و آن یک از دشمنان (یعنی از فرعونیان) بود، در آن حال آن شخص شیعه از موسی دادخواهی و یاری بر علیه آن دشمن خواست، موسی مشتی سخت بر آن دشمن زد، قضا را بدان ضربت او را کشت. موسی گفت: این کار از فریب و وسوسه شیطان بود (تا این کافر ظالم را با مؤمنی به قتال برانگیخت و عاقبت به هلاکت رسید) که دشمنی شدید شیطان و گمراه ساختن آدمیان به سختی آشکار است).

عدالت طلبی و حمایت از مظلومان همواره مورد توجه و تاکید امامان وپیامبران مانیز بوده است. پیامبر(صلی الله علیه وآله)می فرماید: «اِتَّقوا دَعْوَةَ الْمَظْلومِ وَ اِنْ کانَ کافِرا فَاِنَّها لَیْسَ دونَها حِجابٌ »[2]

، (ز نفرین مظلوم بترسید اگر چه کافر باشد؛ زیرا در برابر نفرین مظلوم، پرده و مانعی نیست).

بنابراین عدالت طلبی و حمایت از مظلومان از جمله مواردی است که نه تنها در وجود آدمی قرار دارد بلکه انسان آن را فطرتا دوست دارد، چون عدالت ریشه در فطرت انسانی دارد و باعث ثبات و آرامش می شود و در واقع تغییرناپذیر است و از آن جایی که آدمی همواره به دنبال آرامش و عدم تغییر است ، پس عدالت آرامش بخش است.[3]

---

[1] . قصص ، آیه15

[2] . پاینده ، نهج الفصاحه ،حدیث 48

[3] . ویکی فقه ، جوانان (قرآن) ،fa.wikifegh.ir

نتیجه گیری

جوانی، بهترین و حساس ترین دوره ی عمر هر انسانی به حساب می آید. قرآن کریم و روایات اسلامی به این دوران اهمیت ویژه ای داده اند و به بیان برخی از شاخصه های اخلاقی جوان شایسته پرداخته اند. در آیات و روایات به اهمیت ایمان پرداخته شده و آن را کوتاهترین و مطمئن ترین راه برای رسیدن به هدف والای آفرینش معرفی کرده اند. ویژگی دیگر جوان ، بلند همتی می باشد که جوان را به رشد وتکاپو دعوت می کند و مسیر زندگی او را تغییر می دهد. تقوا و پرهیز از محارم الهی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است که سبب می شود جوان به مقامات دنیوی و اخروی دست یابد. یک جوان شایسته از منظر قرآن باید در برابر ناپاکی ها و هواهای نفسانی عفیف و پاکدامن باشد، چراکه هواهای نفسانی دشمن عقل است. پرداختن به تحصیل علم و دانش از سوی جوانان، از دیگر مواردی است که مورد تاکید قرآن و سنت می باشد. پیامبر می فرماید :(هر که قرآن را در جوانی فراگیرد،قرآن با گوشت و خونش عجین می شود .) و در نهایت به عدالت اشاره شده که ریشه در فطرت انسانی دا رد و باعث آرامش و ثبات جوان می شود.

منابع

قرآن

نهج البلاغه ، محمد دشتی

دانشگر، احمد، **فرهنگ فارسی نوین**، حافظ نوین ،1381 ه ش

دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، روزنه موسسه چاپ واتشار دانشگاه تهران، 1377 ه ش

ابن منظور، محمدبن مکرم، **لسان العرب**، علی شیری، بیروت، احیاء التراث العربی، 1416ه ق

الزبیدی، محمدمرتضی، **تاج العروس من جواهر القاموس**، بیروت، دارالهدایه، 1385 ه ق

برقی، احمدبن محمدبن خالد، **محاسن**، قم ، دارالکتب الاسلامیه، 1371 ه ش

پاینده، ابواقاسم، **نهج الفصاحه**، تهران، دنیای دانش، 1382 ه ش

تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد، **غررالحکم**، محسن موسوی، قم، دارالحدیث، 1383 ه ش

دیلمی، شیخ حسن، **ارشادالقلوب الی الصواب** ، قم، شریف رضی، 1412 ه ق

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات**، دمشق، الدارالشامیه، 1416 ه ق

سیدجوادی، احمد، **دایره المعارف تشیع**، شهیدسعید محبی، تهران، 1384 ه ش

طبرسی ، فضل ابن حسن، **مجمع البیان** ، بیروت، دارالمعرفه، 1412 ه ق

فراهیدی، خلیل ابن احمد، **العین**، موسسه دارالهجره، قم، 1409 ه ق

قمی، شیخ عباس، **سفینه البحار**، آستان قدس رضوی، مشهد، 1374 ه ش

مجلسی، محمدباقر، **بحارالانوار**، تهران، انتشارات اشراق، چاپ دوم، 1382 ه ش

نوری، میرزاحسین، **مستدرک الوسایل**، قم، آل بیت، 1369 ه ش

ایمان و آثار آن در زندگی ، httpsllkayhan.ir، 1402 ه ش

پناهی،علی احمد،فصلنامه راه تربیت، سایت ensani.ir

تفسیر جوان از دیدگاه قرآن، پایگاه اطلاع رسانی حوزه ، hawzah.net

جوانان (قرآن)، fa.wikifegh.ir، 1394ه ش

جوان انقلابی ، سایت تبیان ، 1397 ه ش

خندان، محمد، «ویژگی های جوان»

زیرکی، مهدی، «آثار و برکات تقوا در قرآن»، نشریه پاسدار اسلام ، 1385 ه ش

نوری بدخشی کوفی، اکرم الدین،(ویژگی های جوان از نگاه قرآن)، ekramnooriblogfa.com ،1391 ه ش

نقش جوان در جامعه از نگاه قرآن ، wikiporsesh.ir

هندیانی، علی، پایان نامه «**شاخصه های اخلاقی جوان شایسته از منظر قرآن و سنت**»، 1387ه ش